

3 - казус

“Лойиҳа” МЧЖ директори ва ҳайдовчи Набиевлар меҳнат шартномасини ЎзР МКнинг 97-моддаси 1-бандига кўра бекор қилиш ҳақида келишув туздилар. Мазкур келишувда тарафлар меҳнат шартномаси бекор қилиниши сабабли “Лойиҳа” МЧЖ томонидан Набиевга “SAMSUNG G 5” уяли телефон ҳамда 1.000.000 сўм миқдорида пул суммасини бериш ҳақида келишдилар.

Меҳнат шартномасини бекор қилиш ҳақидаги буйруқ чиқарилгандан сўнг уч ҳафта ўтгач ҳамда меҳнат дафтарчасини олгач, Набиев туманлараро фуқаролик судига ишга тиклаш ҳақидаги даъво аризаси билан мурожаат қилди. Даъво аризасида меҳнат шартномасини бекор қилиш ҳақидаги келишувни иш берувчининг тазйиқи остида имзолаганлигини, бунга сабаб қилиб унинг оғир моддий аҳволда бўлганлигини кўрсатиб, олган пул суммасини ва уяли телефонни қайтариб беришга рози эканлигини кўрсатди.

Вазиятга амалдаги қонун ҳужжатларига асосланган ҳолда ҳуқуқий баҳо беринг.

Жавоб

Маълумки, меҳнат шартномасини бекор қилиш кенг тушунча бўлиб, у аввало меҳнатга оид ҳуқуқий муносабатларнинг тугатилишини билдиради. Одатда, бундай муносабатлар ижтимоий ҳаётда юзага келган турли ҳолатлар туфайли бекор қилинади ва улар меҳнат шартномасини бекор қилиш асослари деб аталади. Меҳнат шартномасини бекор қилиш тушунчасининг мазмуни барча ҳолатларни, шу жумладан, тарафларнинг келишувига кўра бекор қилинишини ҳам ўз ичига қамраб олади. Меҳнат шартномасини бекор қилишнинг умумий асослари Меҳнат Кодексининг 97-моддасида келтирилган бўлиб, ушбу моддасининг 1-бандида таъкидланишича, меҳнат шартномаси бекор қилиниш сабабларидан бири тарафларнинг келишувига кўра меҳнат шартномаси бекор қилиниш ҳисобланади.

Юқоридаги берилган кавзусдаги ҳолатдан келиб чиқиб, ушбу жараёнга аниқ ва тўғри баҳо бериш мақсадида:

- ЎзР МКнинг 97-моддаси 1-бандига кўра қандай ҳолларда Меҳнат шартномасини тарафлар келишуви бўйича бекор қилиш мумкин
- Меҳнат шартномасини қайси ҳолларда тарафлар келишуви бўйича бекор қилиш мумкин эмас
- Тарафлар келишувига кўра Меҳнат шартномасини бекор қилиш қандай расмийлаштирилади.
- Ходим Набиевнинг судга даъво аризасида келтирган сабаблари асослими, мазмунидаги саволларни таҳлил қилиш мақсадга мувофиқдир.

Биз биламизки, Меҳнат кодекси 97-моддасининг 1-бандида кўрсатилганидек, тарафларнинг келишуви меҳнат шартномасини бекор қилиш учун мустақил асос бўлиб ҳисобланади. Ушбу асосга биноан меҳнат шартномасининг барча турлари исталган вақтда бекор қилиниши мумкин.¹

Бунда ҳар икки тарафнинг меҳнат шартномасини ҳаракатдан тўхтатиш тўғрисидаги истаги муҳим аҳамият касб этади. Бу асос, ўз навбатида, меҳнат

1. Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодексига шарҳлар. –Т.: ТДЮИ нашриёти, 2008.

шартномасини иш берувчи ёки ходимнинг ташаббусига биноан бекор қилишда муайян фарқ борлигини кўрсатади.

Тарафларнинг меҳнат шартномасини бекор қилиш тўғрисидаги келишуви (МКнинг 97-моддаси 1-банди)га биноан меҳнат шартномасининг барча турлари, яъни номуайян муддатга тузилган ёки беш йилга кадар муддатга, шунингдек муайян ишни бажариш вақтига мўлжаллаб тузилган шартномалар исталган вақтда бекор қилиниши мумкин. Одатда, меҳнат шартномасини бекор қилишнинг бундай асоси муддатли меҳнат шартномаларини, шунингдек муайян ишни бажариш вақтига мўлжаллаб тузилган шартномаларни бекор қилишда қўлланилади.

Корхона, ташкилотда ишловчи ҳар қандай ходим яъни ҳомиладор аёл, вақтинча меҳнатга лаёқатсиз ходим, синов муддатидаги ходим ва бошқалар билан меҳнат шартномасини тарафлар келишувига кўра бекор қилиш мумкин. Ишдан бўшатишнинг бу турига ҳеч қандай чеклов йўқ, агар тарафлар рози бўлса, улар меҳнат шартномасини бекор қилишга ҳақлидирлар.²

Ходиш билан меҳнат шартномасини тарафлар келишуви кўра бекор қилиш асослари юқорида кўрганимиздек МК 97-моддаси 1-қисмида, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг "Судлар томонидан меҳнат шартномасини (контрактни) бекор қилишни тартибга солувчи қонунларнинг қўлланилиши ҳақида" 1998 йил 17 апрелдаги 12-сонли қарорининг 14-бандида меҳнат шартномаларининг барча турлари ҳар қандай вақтда бекор қилиниши мумкинлиги кўрсатилган.

Энди биз иш берувчи ва ходим ўртасида қачон меҳнат шартномасини тарафлар келишуви кўра бекор қилиб бўлмаслигини кўриб ўтамиз. **Бунга кўра, иш берувчи “Лойиха” МЧЖ директори ва ходим Набиев меҳнат шартномасини тарафлар келишуви бўйича бекор қилиб бўлмайдиганлар ҳолатлар тоифасига кириш-кирмаслигини аниқлаштириб оламиз.**

2. Меҳнат ҳуқуқи. А.А.Иноятов. Т.: ТДЮИ нашриёти. 2002 йил. 79-бет

Меҳнат ҳақидаги қонунчиликда тарафларнинг келишувига кўра меҳнат шартномасин бекор қилиб бўлмайдиган ҳолатлар ҳам назарда тутилган бўлиб, жумладан ҳодимнинг ташаббуси билан бекор қилиш учун чекловлар белгиланган.

Бундай **чекловлардан бири** Иқтисодиёт вазирлиги, Олий ва ўрта махсус талим вазирлиги, Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлигининг **“Кадрларни давлат грантлари асосида мақсадли тайёрлаш тартиби тўғрисида Низомни тасдиқлаш ҳақида”**ги қарорида (рўйхат рақами 1506, 06.08.2016й) назарда тутилган бўлиб, қарорнинг 23-бандида, битирувчи 3 йил мажбурий тақсимланган жойда ишлаб бериши шарт. Тақсимланган жойда уч йиллик мажбурий ишлаш муддати тугамагунча битирувчи билан меҳнат шартномасини тарафлар келишувига кўра бекор қилишга йўл қўйилмайди.

Иккинчиси, Ички ишлар вазирининг 27.07.2017 й. 157-сон йўриқномасида белгиланган бўлиб, 23-моддасига мувофиқ жазоларни ижро этиш инспекцияси белигилайдиган жойларда жазони ўташ муддати мобайнида жазоларнинг ижро этиш инспекциясининг ёзма рухсатисиз меҳнат шартномасини маҳкумнинг ташаббуси билан бекор қилиш тақиқланган бўлиб, бунга кўра меҳнат шартномасини Меҳнат кодекси 97-моддаси 1-банди асосида тарафларнинг келишувига кўра бекор қилишга йўл қўйилмайди.

Учинчиси, Вазирлар Маҳкамасининг 11.03.2003 й. 128 сон **“Муқобил хизматни ташкил этиш ва Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг уни ўташ тартиби тўғрисида низом”**да муқобил хизматни ўтаётган фуқаро уни белгиланган жойда ўташи қонун ҳужжатларида назарда тутилган талабларга, иш жойида амал қиладган ички меҳнат тартиби қоидаларига, шунингдек меҳнат шартномаси шартларига риоя этиши шартлилиги белгиланган.³

3. Меҳнат шартномаси тарафлар келишувига кўра бекор қилиб бўлмайдиган учта ҳолат. М.Каримжонов. Кадрлар амалиёти жунали. 10-сон. 2019 йил октябрь 22-бет

Юқорида кўрсатиб ўтилган шахслар иш берувчи ва ходим келишуви асосида ишдан бўшатилишига йўл қўйилмайди. Чунки улар билан меҳнат муносабатининг ўрнатилишига ҳам, бекор қилинишига ҳам ваколатли давлат органларининг тегишли ҳужжатларигина асос бўлади.

Бундан бошқа барча асосларда меҳнат шартномасини тарафлар келишуви бўйича бекор қилиш мумкин. Меҳнат қонунчилигида тарафларнинг бундай келишувга эришишнинг мажбурий шакли белгиланмаган, мазкур асос бўйича меҳнат шартномасини бекор қилиш тартиби ҳам шартлашилмаган.

Бундан кўришимиз мумкинки, “Лойиҳа” МЧЖ директори ва ходим Набиевлар ўртасидаги келишув меҳнат шартномасини тарафлар келишуви бўйича бекор қилиб бўлмайдиганлар ҳолатлар тоифасига кирмаслигини кўришимиз мумкин. Яъни, иш берувчи ва ходим ўртасида тузилган меҳнат шартномасини тарафлар келишуви бўйича ҳар қандай вақтда бекор қилиниши мумкин.

Энди иш берувчи ва ходимнинг тарафлар келишуви бўйича меҳнат шартномасини бекор қилиш қандай тузилганлигини ва расмийлаштириш тартиб қандайлигини кўриб чиқиш мақсадга мувофиқдир. Меҳнат шартномаси меҳнат кодекси 97-моддаси 1-банди бўйича бекор қилишда ходим у билан меҳнат шартномасини бекор қилиш ҳақидаги аризани ёзиши шарт эмас. Бироқ, ходим бундай ариза ёзса, меҳнат шартномасини бекор қилиш ҳақидаги аризада, у меҳнат шартномасини бекор қилиш асоси тарафлар келишуви эканлигини кўрсатиши мақсадга мувофиқ. Ариза матнини қуйидагича баён этиши мумкин: **мисол учун**, Мен билан меҳнат шартномасини 2021 йил 1 мартда меҳнат кодекси 97-моддаси 1-бандига мувофиқ (тарафлар келишувига кўра) бекор қилишга розилик беришингизни сўрайман. Акс ҳолда меҳнат шартномасини бекор қилишга ходимнинг ташаббуси асос бўлиб қолиши мумкин.⁴

4 Меҳнат шартномаси тарафлар келишувига кўра бекор қилиб бўлмайдиган учта ҳолат. М.Каримжонов. Кадрлар амалиёти жунали. 10-сон. 2019 йил октябрь 23-бет

Меҳнат қонунчилигида (тарафлар келишувига кўра) бундай келишув шакли белгиланмаган. Қоида тарқасида ходим ва иш берувчи ўртасида ёзма келишув алоҳида ҳужжат кўришида икки нусхада тузилади, улар ҳар бир тарафлар томонидан имзоланади. Ҳужжатнинг бир нусхаси ходимга берилади, иккинчиси иш берувчида қолади.

Меҳнат шартномасини бекор қилиш учун раҳбарнинг буйруғини расмийлаштириш керак. Имзоланган тарафлар келишуви буйруғини расмийлаштиришдан озод қилинмайди.

Меҳнат шартномасини бекор қилиш ҳақидаги буйруқда меҳнат муносабатлари МК 97-моддаси 1-бандига асосан (тарафлар келишувига кўра) бекор қилинаётганлиги кўрсатилиши шарт. Ходим буйруқ билан имзо чектириб таништирилиши лозим. Ҳисоб-китоб хати меҳнат шартномасининг таъсирини тўхтатаётганда ходимга тегишли иш ҳақи ва бошқа тўловларни ҳисоблаш учун қўлланилади. Ходимга тўланиши керак бўлган иш ҳақи ва бошқа тўловларни бухгалтерия ходими ҳисоблаб чиқади.

Меҳнат дафтарчаларни юритиш тартиб ҳақидаги йўриқноманинг тегишли бандига мувофиқ меҳнат дафтарчасига ёзув киритилади.⁵

Демак, “Лойиҳа” МЧЖ директори ва ҳайдовчи Набиев меҳнат шартномасини ЎЗР МКнинг 97-моддаси 1-бандига кўра бекор қилиш ҳақида ҳақиқатдан келишув тузган бўлиб, иккала тарафнинг ҳохиши ва рози бўлганлиги бунинг исботидир. Мазкур келишувга кўра, тарафлар меҳнат шартномаси бекор қилиниши сабабли “Лойиҳа” МЧЖ томонидан Набиевга “SAMSUNG G 5” уяли телефон ҳамда 1.000.000 сўм миқдорида пул суммасини бериш ҳақида келишиши, ходимга тўланиши керак бўлган иш ҳақи ва бошқа тўловларни иш берувчи томонидан ҳисоб-китоб қилиб тўланиши ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг "Судлар томонидан меҳнат шартномасини (контрактни) бекор қилишни тартибга солувчи

5. Меҳнат шартномаси тарафлар келишувига кўра бекор қилиб бўлмайдиган учта ҳолат. М.Каримжонов. Кадрлар амалиёти жунали. 10-сон. 2019 йил октябрь 22-бет

қонунларнинг қўлланилиши ҳақида" 1998 йил 17 апрелдаги 12-сонли қарорининг 14-бандида таъкидланганидек, аввало, меҳнат шартномасини МКнинг 97-моддаси 1-бандига биноан бекор қилиш билан боғлиқ низоларни кўришда ходим билан иш берувчи ўртасида чиндан ҳам меҳнат муносабатларини бекор қилиш ҳақида келишув бўлган-бўлмаганини аниқламоқ зарур. Ушбу асосга кўра, шартнома тарафлар белгилаган муддатда бекор қилинади.⁶

МКнинг 97-моддаси 1-банди бўйича меҳнат шартномасини бекор қилиш ҳақидаги келишувни бекор қилишга, шунингдек шу асосга кўра меҳнат муносабатларини бекор қилиш санасини ўзгартиришга ходим ва иш берувчининг келишуви бўйича йўл қўйилади.

Юқорида келтирилган асослардан келиб чиқиб, хулоса қиладиган бўлсак:

Биринчидан, “Лойиҳа” МЧЖ директори ва ходим Набиевлар ўртасидаги келишув меҳнат шартномасини тарафлар келишуви бўйича бекор қилиб бўлмайдиганлар ҳолатлар тоифасига кирмаслигини кўришимиз мумкин. Яъни, иш берувчи ва ходим ўртасида тузилган меҳнат шартномасини тарафлар келишуви бўйича ҳар қандай вақтда бекор қилиниши мумкин.

Иккинчидан, иш берувчи “Лойиҳа” МЧЖ директори ва ходим Набиев меҳнат шартномасини ЎзР МКнинг 97-моддаси 1-бандига кўра бекор қилиш ҳақида, ҳақиқатдан келишув тузган бўлиб, иккала тарафнинг ҳохиши ва рози бўлганлиги бунинг исботидир. Бунда ҳар иккала тарафнинг, яъни иш берувчи ва ходимнинг ҳохиш-истаги ва розлиги асосида келишув тузилиб, мазкур келишувга кўра, тарафлар ўртасидаги меҳнат шартномаси бекор қилиниши сабабли “Лойиҳа” МЧЖ томонидан Набиевга “SAMSUNG G 5” уяли телефон ҳамда 1.000.000 сўм миқдорида пул суммасини бериш ҳақида келишиши,

6. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг "Судлар томонидан меҳнат шартномасини (контрактни) бекор қилишни тартибга солувчи қонунларнинг қўлланилиши ҳақида" 1998 йил 17 апрелдаги 12-сонли қарори

ходимга тўланиши керак бўлган иш хақи ва бошқа тўловларни иш берувчи томонидан ҳисоб-китоб қилиниши ва тўланиши ҳисобланади. Бу жараёнда иш берувчи ва ходим ўртасидаги меҳнат шарномаси тўғри бекор қилинмоқда.

Учинчидан, Иш берувчи меҳнат шартномасини бекор қилиш ҳақидаги буйруқда меҳнат муносабатлари МК 97-моддаси 1-бандига асосан (тарафлар келишувига кўра) бекор қилинаётганлиги кўрсатилиши шарт. Буйруқни шундай тартибда чиқариб ходим Набиевга берган бўлса, буйруқ тўғри чиқарилган бўлади.

Тўртинчидан, ходим Набиев меҳнат шартномасини бекор қилиш ҳақидаги буйруқ чиқарилгандан сўнг уч ҳафта ўтгач ҳамда меҳнат дафтарчасини олгач, туманлараро фуқаролик судига ишга тиклаш ҳақидаги даъво аризаси билан мурожаат қилди. Бу унинг ҳуқуқи бўлиб, Меҳнат кодексининг 16-моддасида ходимнинг асосий меҳнат ҳуқуқлари берилган бўлиб, улардан бири сифатида ўзининг меҳнат ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, шу жумладан суд орқали ҳимоя қилиш белигиланган. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг "Судлар томонидан меҳнат шартномасини (контрактни) бекор қилишни тартибга солувчи қонунларнинг қўлланилиши ҳақида" 1998 йил 17 апрелдаги 12-сонли қарорининг 2-бандида кўра, ишга тиклаш ҳақидаги низо бўйича ариза ходимга у билан меҳнат шартномаси бекор қилинганлиги ҳақидаги буйруқ нусхаси берилган кундан бошлаб бир ой муддат ичида бевосита судга берилади,⁷ деб кўрсатиб ўтилган. Демак, ходим белгилаган муддатда судга мурожаат қилган.

Бешинчидан, ходим Набиев даъво аризасида меҳнат шартномасини бекор қилиш ҳақидаги келишувни иш берувчининг тазйиқи остида имзолаганлигини, бунга сабаб қилиб унинг оғир моддий аҳволда бўлганлигини кўрсатиб, олган пул суммасини ва уяли телефонни қайтариб беришга рози эканлигини кўрсатди. Бу ҳолатда судларга Ўзбекистон

7. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг "Судлар томонидан меҳнат шартномасини (контрактни) бекор қилишни тартибга солувчи қонунларнинг қўлланилиши ҳақида" 1998 йил 17 апрелдаги 12-сонли қарори

Республикаси Олий суди Пленумининг "Судлар томонидан меҳнат шартномасини (контрактни) бекор қилишни тартибга солувчи қонунларнинг қўлланилиши ҳақида" 1998 йил 17 апрелдаги 12-сонли қарорининг 14-банди 2-хатбошисида, Меҳнат шартномасини МК 97-моддасининг 1-бандига биноан бекор қилиш билан боғлиқ низоларни кўришда ходим билан иш берувчи ўртасида ҳақиқатдан меҳнат муносабатларини бекор қилишга келишув бўлган-бўлмаганини аниқламоқ зарур. Ушбу асосга кўра, тарафлар белгиллаган муддатда шартнома бекор қилинади,⁸ деб тушунтириш бериб ўтилган. Бундан кўриниб турибдики, ходим Набиевнинг даъвоси асоссиз бўлиб, суд даъво аризасини қаноатлантирмайди. Чунки иш берувчи "Лойиха" МЧЖ директори ва ходим Набиевлар ўртасида меҳнат шартномасини бекор қилиш ҳақидаги келишув тузилганлигидир.

Олтинчидан, биз биламизки, юқорида кўриб ўтганимиздек тарафлар келишуви иш берувчи ва ходимнинг ҳошиш-истаги ва розлиги асосида тузилмоқда. Бу ерда ходим Набиевнинг меҳнат шартномасини бекор қилиш ҳақидаги келишувни иш берувчининг тазйиқи остида имзолаганлиги умуман асоссиздир. Сабаби ходим келишувни имзоламаслик ҳуқуқига эга эди.

8. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг "Судлар томонидан меҳнат шартномасини (контрактни) бекор қилишни тартибга солувчи қонунларнинг қўлланилиши ҳақида" 1998 йил 17 апрелдаги 12-сонли қарори

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикаси меҳнат кодекси. “Адолат нашриёти” 2019 йил.
2. Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодексига шарҳлар. –Т.: ТДЮИ нашриёти, 2008.
3. Меҳнат ҳуқуқи. А.А.Иноятов. Т.: ТДЮИ нашриёти. 2002 йил.
4. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг "Судлар томонидан меҳнат шартномасини (контрактни) бекор қилишни тартибга солувчи қонунларнинг қўлланилиши ҳақида" 1998 йил 17 апрелдаги 12-сонли қарори
5. Меҳнат шартномаси тарафлар келишувига кўра бекор қилиб бўлмайдиган учта ҳолат. М.Каримжонов. Кадрлар амалиёти жунали. 10-сон. 2019 йил октябрь